

K R O N I K A

Ke stému výročí narození Aloise Jedličky

Alois Jedlička, profesor Univerzity Karlovy v Praze, doktor honoris causa Masarykovy univerzity v Brně, jeden z hlavních představitelů sociolingvisticky orientované pražské teorie spisovného jazyka, plných dvacet let vedoucí redaktor časopisu „Naše řeč“ a člen její redakční rady do konce života, spoluautor vysoko ceněné *České mluvnice*, která má stále kodifikační platnost, se narodil 20. června 1912 v Oslavanech u Brna v železničářské rodině, vystudoval bohemistiku a germanistiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde si všiml nadaného a mimořádně pracovitého studenta Bohuslav Havránek, spoluzakladatel Pražského lingvistického kroužku. Oba pak spolu po celý svůj život úzce spolupracovali. A. Jedlička po krátkém působení na středních školách pracoval v Kanceláři Slovníku jazyka českého (pozdější poválečný Ústav pro jazyk český), na pražské pedagogické fakultě a od roku 1959 až do důchodu na katedře českého a slovenského jazyka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (nyní Ústav českého jazyka a teorie komunikace). Tam jsem měl to štěstí, že jsem ho poznal jako vynikajícího člověka, učitele a vědce v uvolněných šedesátých letech, kdy jsem začal pracovat jako jeho asistent a kdy mi umožnil lektorský pobyt v Saarbrückenu. Stále ho vidím před sebou: s usměvavou tváří, stíhlou postavou, lehkou taneční chůzí, tolerantního, ale názorově pevného.

Připomeňme jen ve stručnosti širokou oblast jeho činnosti vědecké, pedagogické a organizační z jeho dlouhého, početněho života, ukončeného dne 13. června 2000 ve věku nedožitých 88 let. Podrobnější zhodnocení jeho osobnosti a díla najdeme v „Naší řeči“ od B. Havránka (55, 1972), M. Čechové (65, 1982) a J. Krause (75, 1992), ve „Slově a slovesnosti“ od J. Chloupka (43, 1982) a O. Martincové (53, 1992) a v „Bohemistice“ od T. S. Orlošové (1, 2001). Výběrová bibliografie prací pana profesora Jedličky je publikována v „Naší řeči“ 1972, s. 177–184 a ve „Slově a slovesnosti“ 1982, s. 344–347; 1992, s. 316–317.

Nejvýznamnější z prvního desetiletí vědecké činnosti Aloise Jedličky, kdy začal působit na pražské pedagogické fakultě, je publikování jeho habilitace pod názvem *Josef Jungmann a obrozená terminologie literárně vědná a linguistická* (Praha 1949), která jako první česká kniha věnovaná roli J. Jungmanna při vytváření nového českého spisovného jazyka našla velký ohlas i v zahraničí. Působení na pedagogické fakultě ho vede také k zájmu o vyučování českému jazyku, k tvorbě nových učebnic, řady článků a k členství v redakční radě školského časopisu „Český jazyk“ (nyní

„Český jazyk a literatura“) od jeho prvního ročníku 1950/51 až do konce života. Na pedagogické fakultě se už těžiště Jedličkovy vědecké práce přenáší na studium současného českého jazyka, jeho kodifikaci a jejího poměru k normě a k charakteristice normy vůbec.

V roce 1950 vychází Aloisi Jedličkovi za spolupráce s B. Havránkem 1. vydání školské mluvnice s názvem *Stručná mluvnice česká*, v níž byly uváděny do praxe myšlenky pražské teorie spisovného jazyka a jejíž poslední 26. přepracované a doplněné vydání (ve *Fortuně* 2., podle nových pravidel českého pravopisu) vyšlo roku 2002 a je rozebráno. Roku 1951 byla poprvé publikována vysokoškolská příručka *Česká mluvnice*, určená i širší veřejnosti, jejíž poslední rozšířené a přepracované 6. vydání vyšlo roku 1988 a která má perspektivní hloubku hlavně ve formální morfologii, jejíž je A. Jedlička autorem, lišila tvary produktivní a neproduktivní na základě objektivního popisu změn ve spisovné normě. Užitečné pro veřejnost bylo to, že v jednom svazku bylo souhrnné poučení o mateřském jazyce, o kodifikaci jeho spisovné podoby, o jeho vývoji, slovní zásobě a slohovém rozvrstvení. Tato mluvnice se prosadila jako kodifikační příručka a nadto se stala základem všech učebnic češtiny určených škole i vzdělávání dospělých.

Roku 1959 přechází A. Jedlička na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, s kterou byl bytostně spjat až do svého úmrtí. Roku 1963 se stává vedoucím katedry českého a slovenského jazyka. Po srpnové invazi roku 1968 nebyla jeho práce připuštěna k doktorské obhajobě a roku 1970 byl zbaven vedení katedry (jmenován byl K. Hausenblas a roku 1971 V. Křístek). Kniha *Základy české stylistiky*, jejímž byl hlavním autorem a která vyšla ještě v roce 1970, nesměla být v době normalizace používána, protože v ní byly doklady ze zakázaných autorů. Tato doba neumožnila také počítačový výzkum spisovné češtiny, který měl pan profesor v plánu.

Doktorská disertace na téma *Teorie spisovného jazyka a problematika současné spisovné češtiny* však nakonec vyšla jako monografie *Spisovný jazyk v současné komunikaci* (Praha 1974, 2. vydání 1978) a byla a je stále vysoce ceněna a často citována doma i za hranicemi, byla přeložena do němčiny a polštiny. Vedle charakteristiky současné spisovné češtiny z hlediska dynamiky jsou zde především kapitoly z teorie spisovného jazyka v širší perspektivě, zvláště slavistické. Kapitoly jsou aktuální i v současné české bohemistice, kdy u některých lingvistů dochází ke zpochybňování spisovné češtiny a při popisu její funkční a útvarové stratifikace a diferenciace k rozkolísávání některých základních pojmů. Podle A. Jedličky běžně mluveným jazykem je útvar jen mluvený, fungující v projevech běžně dorozumívacího styku a existující jako přechodné pásmo mezi vyhraněnými strukturními útvary, jimiž jsou spisovný jazyk a dialekt. V rámci spisovného jazyka vyděluje jako samostatný hovorový jazyk (s. 38). I později podrobně zkoumal vztah mezi ustáleností a proměnlivostí jazykových norem a současně promýšlel jejich diferencované působení ve spisovném jazyce

a v útvarech nespisovných, rozlišoval zákonitosti jazykového systému, situací dorozumívání a funkčních stylů.

Alois Jedlička napsal řadu článků o současné české slovní zásobě a gramatice. Mnohé statě z teorie spisovného jazyka, které vždy byly spojovány s analýzou rozsáhlého materiálu, zejména v oblasti jazykových variant tvaroslovných a slovtvorných, byly publikovány také ve světových jazycích nebo v zahraničí, a proto se staly součástí moderní světové lingvistiky a sociolingvistiky. A. Jedlička se zabýval dále konfrontačním studiem spisovných jazyků slovanských, zvláště češtiny a slovenštiny, problematikou stylistiky, otázkami překladovými, dějinami lingvistického bádání o spisovných jazycích a dějinami jejich vývoje samého. V neposlední řadě věnoval záslužně svou velkou pozornost i práci pro širší českou veřejnost, protože popularizoval jazykovědu. Řešil přitom praktické otázky jazykové kultury a jazykové výchovy.

Významným rysem Jedličkovy osobnosti byla jeho snaha o mezinárodní spolupráci ve výzkumu spisovného jazyka, jak jsme už uvedli v souvislosti s jeho publikační činností. Na Jedličkových pondělních asistentických seminářích na filozofické fakultě (a předtím už na pedagogické fakultě) často referovali i zahraniční mnohdy renomovaní slavisté. Proto, když Mezinárodní komitét slavistů na svém zasedání konaném roku 1970 v Helsinkách schválil založení Mezinárodní komise pro slovanské spisovné jazyky, zcela právem jmenoval jejím předsedou právě A. Jedličku, který tuto funkci zastával až do roku 1993. Tato komise pořádala pravidelná zasedání a konference a vzešlo z ní mnoho publikací. Měl jsem to štěstí, že při jejích zasedáních v Praze jsem mohl panu profesoru organizačně pomáhat.

A. Jedlička věnoval svůj dlouhý život kolektivní vědecké a organizátorské práci v lingvistice. Pracoval na heslech *Příručního slovníku jazyka českého*, byl jedním z vedoucích členů redakce čtyřsvazkového *Slovníku spisovného jazyka českého*, vycházejícího v letech 1960–1971, připravoval v rozhlase jeden z nejvíce sledovaných pravidelných jazykových pořadů – jazykových koutků a jejich knižní zpracování. Spolupracoval na školním vydání *Pravidel českého pravopisu* (Praha 1958). Na podzim významného roku 1968 byl jako vedoucí redaktor „Naší řeči“ jedním z hlavních inspirátorů a organizátorů konference *Spisovná čeština a jazyková kultura* k 50. výročí založení „Naší řeči“ a vzniku Československa. Jako viceprezident Mezinárodní komise pro lingvistickou terminologii při Mezinárodním komitétu slavistů byl hlavním vědeckým redaktorem potřebného dvojdílného kolektivního *Slovníku slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Praha 1977, 1979), který vedle lingvistických termínů ve všech slovanských jazycích zaznamenává i ekvivalenty německé, anglické a francouzské.

Jak o výborném znalci spisovné češtiny napsal už jeho učitel B. Havránek, pan profesor Jedlička byl v životě i ve vědě naprosto poctivý a obětavý. Sám jsem poznal, jak jeho život byl naplněn plodnou prací vědeckou, pedagogickou a organizátorskou.

Stále patří k významným teoretikům problematiky spisovného jazyka i za hranicemi bohemistiky se samostatným tvůrčím postupem a sociolingvistickým přístupem, jeho žáci především v zahraničí pokračují v rozvíjení teorie spisovného jazyka. Vzpomínáme na něj s láskou jako na výborného učitele s přátelským vztahem ke studentům i kolegům, na vynikajícího vědce s hlubokou znalostí jazyka a na charakterního dobrého člověka se zanícením pro vlastní práci.

Josef Štěpán, Praha